

2014 február Esszé

Kende Péter: Hatalom és kultúra Franciaországban

A címben szereplő Franciaország hivatalos neve a XVIII. század vége óta – egy-két rövid megszakítással, amelyek közül az utolsó az 1940 és 1944 között Vichyben működő „Francia Állam” (État français) volt – „Francia Köztársaság”. Amelynek alapelve az a más nyelveken kissé rejtelmesen hangzó fogalom, hogy „laicitás”. Mit jelent ez a szó franciául? E látszólag nyelvi kérdés azért kívánczik e szöveg elejére, mert – mint mindjárt látni fogjuk – a címben foglalt téma kifejtése teljes egészében levezethető a nevezett szó értelméből.

A legáltalánosabb értelemben a „laicitás” (franciául: laïcité) azt jelenti, hogy az állam világnézeti ügyekben semleges. Történetileg és az állampolitikai magatartást illetően a szó arra a mindenkori által magától értődő (ám bár íratlan) szabályra utal, hogy (a) az állam nem ártja bele magát a hitéletbe, (b) a hitélet embereinek pedig nincsen szavuk az államban. A Francia Köztársaságban uralkodó véleménynyilvánítási szabadság értelmében a fentebbi szabály (b) pontja természetesen nem azt jelenti, hogy vallási vezetők ne fogalmazhatnának meg óhajokat vagy állásfoglalásokat törvényhozási ügyekben vagy bármi olyan dologban, ami az ország állapotára (ezen belül különösen a közerkölcsökre) vonatkozik. Csak éppen az államhatalom választott képviselői számára ezek ugyanúgy esnek latba, mint akármely más hasonló természetű, de más társadalmi közegeből (pl. tudományos oldalról) jövő állásfoglalás.

A továbbiakban azonban a fentebb körvonalazott alapelv (a) pontjára fogok koncentrálni. A mai, régóta szekularizált világra vonatkozó – kiterjesztett – értelmében ez az elv ugyanis azt a hallgatólagos szabályt is tartalmazza, hogy a politikai hatalomnak (ameddig „köztársasági” a szó francia értelmében) nincsen jogcíme arra, hogy a kultúra dolgaiba beavatkozzék. Sőt még indíttatása sem igen lehet erre, tekintve hogy republikánus észjárással, azaz a demokrácia szellemében, a kultúra és a politika két különböző szféra. A pluralitás elve, azaz a más és más erkölcsi elvekhez és nézetekhez való jog, valamint az esztétikumot és az ízlést érintő dolgok szabadsága természetesen mind a két szférában érvényes, és általában – főszabályként – nem korlátozható. Kivételt ez alól legfeljebb olyan extrém magatartások képezhetnek, mint a faji, vallási (stb.) uszítás vagy a személyes sértegetés törvényileg tiltott formái. Megjegyzendő azonban, hogy e korlátozások általában nehezen érvényesíthetők, még a rasszista beszéd esetében is (amennyiben az eléggé burkolt, s nem tartalmaz nyílt felszólítást az erőszakra). Az államot kötelező hitelvi semlegesség alkalmazásának legeslegnagyobb nehézségét a jelenkori viszonyok között azok az iszlamista prédikátorok jelentik, akik zárt körben fejtegetik végletes és gyilkos eszméiket. Engedtessek meg, hogy erről itt bővebben ne szóljak.

A francia modell alapjaihoz visszatérve: annak belső logikája szerint az eszmék pluralitása természetesen az állami közoktatásban is érvényesül, sőt elsősorban abban. Ezzel azt akarom jelezni, hogy a felekezeti iskolák, a katolikusok csakúgy, mint a protestánsok, szükségképpen valóságos nevelést adnak, igaz, egyre nyitottabban s mindinkább tartózkodva a régebbi időkre jel-

lemző bigottságtól. Csak a kuriózum kedvéért jegyzem meg, hogy Franciaországban a felekezeti iskolákat is „magániskolának” hívják, sőt, ha néhány kísérleti iskolától eltekintünk, ebben az iskolafajtában az egyházi hovatartozásúak képezik a nagy többséget. Tantervük egyébként összhangban van az állami iskolákéval, hiszen ennek hiányában nem volnának képesek hallgatóikat a – szigorúan állami keretek között folyó – érettségire felkészíteni. A magániskolákat az államhoz a Köztársaság jelenlegi gyakorlata szerint szerződéses viszony köti (amelynek azonban többféle változata is van).

Az állami közoktatásban a pluralitás hatékony biztosítéka a politikai váltógazdaság. Vagyis az a körülmény, hogy különböző színezetű párttöbbségek váltogatják egymást a hatalomban, de ezenkívül még egy másik, talán még az előzőnél is fontosabb adottság, nevezetesen, hogy – a kialakult közszellemnek megfelelően – egyetlenegy kormányzó párt sem engedheti meg magának, hogy a saját szája íze szerint egységesítse a tanítás tartalmát, hogy saját embereivel töltsen meg az egyetemeket, vagy hogy a tanintézmények igazgatási testületét a maga képére formálja. (Franciaországban az iskolarendszert úgynevezett „akadémiák” irányítják, amelyek területileg szervezett igazgatási központok, és a bürokrácia pártoktól független elvei szerint működnek.) Mindezek olyan íratlan szabályok, amelyek 1789 és 1793 között születtek, s egy-két rövid megszakítással (restauráció, Vichy-rendszer) idestova már több mint két évszázada irányadók maradtak.

Az oktatáson kívüli kulturális szféra pluralitásának – azaz szabadságának – zavartalanságát alapvetően az biztosítja, hogy az idetartozó intézmények (sajtó, rádió, televízió, könyvkiadás, színház) túlnyomórészt magánkézben vannak. A kereskedelmi rádiók és tévécsatornák jóval nagyobb közönséget érnek el összességükben, mint az államiak. Elképzelhetetlen, hogy ezen intézmények bármelyikének szabadságát valamely kormányzati direktíva vagy törvényhozási aktus korlátozza. De még az is elképzelhetetlen, hogy az államilag szubvencionált („nemzeti”) színházak működését vagy az ugyancsak költségvetésileg támogatott múzeumok kiállítási programját az éppen hivatalban lévő párt vagy koalíció politikai nézetei határozzák meg.

Azt jelenti-e mindez, hogy a francia kormányoknak nincs „kulturpolitikájuk”? Abban az értelemben, ahogyan ezt Magyarországon értik, s amiként ez a dolog a Horthy-időszakban, majd (más előjellel és intenzitással) 1947 és 1989 között működött, 2010 óta pedig megint kormányzati elvé és – részben – gyakorlattá vált, bizonyosan nincs. Egy ennél sokkalta korlátozottabb értelemben azonban van: gondolok itt az iskolarendszer alakítására vagy továbbfejlesztésére, bizonyos kulturális programok szubvencionálására, a kortárs művészet támogatására és így tovább. Ennek fő ágense azonban nem a kormányfő, hanem a közoktatási miniszter (aki többnyire jelentős személyiség), s olykor egy külön tárcával rendelkező s az úgynevezett magas kultúra intézményeinek (múzeumok stb.) gondját viselő kulturális miniszter. Az 1958 óta fennálló V. Köztársaságban ezeknek sorát a világhírű író, André Malraux nyitotta meg.

Összefoglalóan: a dolog veleje az, hogy Franciaországban, a nyugati világ más országaihoz hasonlóan, a politika szférája és a kultúra szférája két külön világ, amelyek mindegyike a saját törvényei, illetve szokásai szerint működik. Hadd világítsam meg ezt a különeműséget egy kis anekdotával. De Gaulle tábornok elnöki kormányzásának első, eléggé viharos korszakában a filozófus Jean-Paul Sartre aktív szerepet vállalt különböző szélsőbaloldali irányultságú és deklaráltan szubverzív mozgásokban, amelyek ellen rendőrségi és bírósági eljárás is folyt. De amikor De Gaulle egyik minisztere arra próbálta felhívni az elnök figyelmét, hogy Sartre tevékenysége túllépett a kultúra határain, s ilyen körülmények között nincsen jogosultsága annak, hogy büntetlenséget élvezzen, az öreg tábornok csak annyit vetett oda neki, hogy „on n'emprisonne pas Voltaire”, azaz, hogy egy Voltaire-t nem szokás letartóztatni.

Hadd jegyezzem meg ehhez kapcsolódva, s témámat látszólag magam mögött hagyva, hogy a

jelenleg regnáló magyar kormányzat, miközben magánvagyonokat sajátít ki, tankönyveket egységesít, és vehemensen sértegeti politikai ellenfeleit, attól azért tartózkodik, hogy rendészetileg lépjen fel az őt bíráló vagy elítélő szellemi emberek ellen...

Kapcsolódó írások:

1. **Niedermüller Péter: A kultúra hatalma, a hatalom kultúrája** Vitányi Iván utalt rá, hogy ennek a konferenciának az az...
2. **Kende Péter: Szellem és hatalom** A filozófiai kutatómunka ezoterikus birodalmában történő dolgok már 2010-ben is...
3. **Hatalom és kultúra – P. Szűcs Julianna megnyitója** Kedves Barátaim! Hadd köszöntsek mindenkit a Demokratikus Koalíció és a...
4. **Vitányi Iván: Hatalom plusz kultúra, egyenlő történelem** A magyar kultúra és a magyar társadalom jövője iránti aggodásból...
5. **Kende Péter: Nagy Imre és az 56-os magyar forradalom dinamikája** [1] Ötvenöt éve, hogy forradalom tört ki Magyarországon, de Nagy...

Cimkék: **hatalom és kultúra**, **Kende Péter**